

Morava součástí českého státu.

(Přehled historický.)

Jan Kapras.

Úvod.

Moravští kmenové vytvořili dříve říši nežli čeští. Za Karla Velikého byla organizace jich ještě zcela primitivní, měli jen svá knížata. Jednomu z těchto knížat, Mojžírovi, podařilo se však již v druhé čtvrti devátého století sjednotiti moravské kmeny v jednotnou říši, která udržela se pak nějakou dobu v jeho potomstvu. Již za něho patřilo k Moravě i Nitransko. Za nástupce Mojžírova Rostislava říše ještě rozšířena, vnitřně sjednocena a církevně osamostatněna. Kdežto Mojžír budoval svou říši na přátelství s Franky, Rostislav s úspěchem obmezoval franský vliv, až na konec jeho vlády byla by se země stala málem součástí říše franské, neboť na jižní Moravě vládli úředníci franští a jen na severu držel se kněz Slavomír. Za Svatopluka říše moravská stala se nejmocnější a rozsahem největší. Sahala tehdy až do Malopolska, do končin mezi Tisou a Dunajem a zaujímalá i Panonii a část kmenů českých. Byla to však říše držaná pohromadě pouze mocnou osobou svého vládce, říše, které chyběla pevná páteř v provinciální organizaci, a která proto jako mnoho říši tehdejší doby dlouho nepřetržovala svého tvůrce. Již za synů Svatoplukových, Mojžíra II. a Svatopluka II., ztraceny části Čech a Blatensko, a asi roku 906 říše sama nájezdy Maďarů rozvrácena. Tak skončil první pokus o vytvoření státu na Moravě.

Morava, zdá se, vrátila se k prvotnímu chaosu rodů, rodin a snad i jiných jednotek správních, které však vesměs byly ve sféře zájmů a zájezdů maďarských. Nemáme dokladů, že by Maďari byli na Moravě zřídili si trvalé panství; spíše se zdá, že, jako i jinde si kočovní dobyvatelé v tom libovali, přicházeli Maďari čas od času do země na lup a pro kořist anebo poplatek. Temnou zůstává i historie moravská na celé století. Nevíme, co se stalo se zemí po porážce maďarské (955), na které se zúčastnila i česká knížata Boleslav a Slavník. Je dosti pravděpodobno, že obě jmenovaná knížata česká měla jistou moc i na Moravě. Před rokem 1000, za velikého rozpětí říše polské na západ, ocitá se Morava v rukou polských a zůstala v nich čtvrtstoletí, když v Čechách polská moc, krátce také tam zasáhnuvší, zlomena.

Teprve Břetislav, syn knížete Oldřicha, dobyl Moravy (1028—9) na Polácích, a vládl tam nejprve samostatně, a později stav se knížetem českým, spojil Moravu s Čechami.

Rozsah a hranice Moravy Břetislavovy nekruly se více s Moravou Mojžírovců. Kdežto za Mojžírovců patřila k Moravě i značná část severních a severovýchodních Rakous, a do Uher šla Morava až k Váhu a ještě za Váhem měla Nitransko, za Břetislava jižní hranice byla na Dyji a proti Uhrám uhájena pouze hranice v Karpatech. Proti polskému Slezsku tvořily hranici řeky Ostravice a Pšтина, takže k Moravě na severu patřilo i celé pozdější veliké Opavsko.

I. Morava údělem mladších členů rodu přemyslovského.

Morava dostala se tedy k českému státu, jak se zatím vytvořil. Z množství kmenových knížectví spojovaných nejprve ve svazky kmenů a krystalisujících později kolem knížectví pražského a libického, vznikly nejprve dva české státy, východní a západní, slavníkovský a přemyslovský, které byly v nějakém nám neznámém právním poměru. Zničení rodu slavníkovského a pád Libice koncem X. století založily jednotný český stát, české knížectví nebo vévodství (*ducatus Bohemiae*), na které se hledělo jako na *patrimonium*, anebo řekněme to česky, jako na dědinu rodu vládnoucího, neboť jeho prací a politikou byla státoprávní jednotka tato utvořena.

K ní přivtělil nyní Břetislav také svou Moravu, a obě země dohromady tvořily od té doby jeden celek označovaný jako české vévodství, pod jedním knížetem a pod společným znakem: plamínkovou černou orlicí v bílém poli.

Území českého vévodství nebylo jednotně a bezprostředně spravováno českými knížaty, nýbrž po starém způsobu i jinde u Slovanů obvyklém, příkazovány jednotlivé jeho části mladším členům rodu panujícího k správě a výživě. Vznikala tím údělná knížata a údělná knížectví. Taková údělná knížectví byla sice také v západních a východních Čechách, trvalým a charakteristickým zjevem stala se však v této době pro Moravu.

Prvními údělnými knížaty byli synové Břetislavovi a po nich do konce XII. století bylo knížat údělných celá řada. Morava se dělila tehdy na několik údělů, z nichž brněnský, olomoucký a znojemský byly hlavní, vedle nich byly však ještě další dle potřeby a poměrů (Břeclavsko, Jemnicko).

Titul údělných knížat byl také *dux* nebo *princeps* jako kníže českých, a oslovení *illustris* jim dávano jako členům rodu přemyslovského. K tomu se přidávalo označení, že jde o knížete na Moravě (*dux Moraviae* nebo *Moravorum*), teprve ve XII. století označují se dle údělu *dux Olomucensis*, *Brunensis* etc. V

listinách jsou knížata údělná označována z boží milosti kníže, jich úděl není však knížectvím, nýbrž provincií.

Ačkoliv v podstatě údělu bylo, že byl osobní, propůjčený pouze na doživotí anebo do té doby, než-li držitel dosedne na knížecí stolec český, šlo úsilí všech údělných knížat k tomu, aby utvořila úděly dědičné. Zásada právní toho druhu se na Moravě sice nevyvinula, úděly však označovány přece »dědinou«, a úděly samy s jistými přestávkami byly fakticky v rukou potomků Konráda Brněnského a Otty Olomouckého.

Závislost údělných knížat moravských na knížeti českém byla dvojí. Morava tvoří jen část knížectví českého a údělný kníže je neodděleným členem rodu přemyslovského. Není však žádného lenního poměru mezi knížaty údělnými a mezi knížetem českým. Kníže český byl vlastním pánem půdy údělného knížectví. Proto Ottova choť praví dle Kosmy králi Vratislavu II. (1091): »Tato země tvoje jest, učíš s ní, což tobě libo.« Také v okolních zemích vždycky tak na poměr ten patřili. Vůči říši německé vystupoval jen kníže český, údělná knížata navštěvovala dvůr a radu knížete českého, vojsko jejich tvořilo součástku českého, a český kníže obsazoval biskupský stolec olomoucký.

Je velmi těžko rozhodnouti ze sporých pramenů tehdejších, jak vypadala právně moc údělných knížat moravských. Část práv vykonávala knížata z vlastní moci, část jako zástupcové knížete českého. Z vlastní moci nesporně vykonávala knížata všechna práva finanční, razila dokonce i vlastní své mince pro jednotlivé úděly. Snad i moc soudní a správní jim příslušela vlastním jménem. Fakticky mnohdy osvojila si knížata ta dokonce i samostatnou moc vojenskou, rozhodování o míru a válce a reprezentaci země.

Jako tehdejší kníže český byl despota, byla despoty i knížata údělná. Rozdíl byl jen v tom, že údělná knížata byla omezena centrálním knížetem českým. Rozsah tohoto zasahování byl velmi různý, dle poměrů politických a faktické moci knížat. Byly doby, kdy neměl kníže český fakticky skoro žádné moci v údělu, jindy dovedl knížete údělného zbaviti jeho panství. Mezi těmito dvěma krajními možnostmi kolísala moc knížete českého na Moravě. Právně však vždy a po celou dobu trvání údělového systému nesporně trvala obě pojítka: státoprávní (jednotné knížectví) a rodové (jednota rodu).

Nemáme zpráv, měla-li údělná knížata moravská svůj dvůr. Prameny mluví pouze o předácích v údělech, kteří tu a tam dovedli vedle knížete svou vůli prosaditi a tím knížete přece poněkud omezovali. Je to jako v Čechách rada knížecí, složená z předních duchovních a osob světských, jsou to comites a primates pramenů.

Dalšího členění úděly již pravděpodobně neměly. Bylyť dosti malé pro správu centrální. Hradské úředníky české nalézáme na Moravě jako úředníky centrální pro celé úděly. Ve XII. století úděly mají své kastelány pro správu a vojenství, soudce pro soudnictví, komorníky a vladaře pro finance.

Je také důležité, že právě v této době údělové vznikla na Moravě zvláštní organisace církevní pod olomouckým biskupem (asi 1063), jehož diecese vztahovala se na všechny moravské úděly a representovala v době, kdy nebylo jednotné země moravské ve správě politické, alespoň v církevním ohledu jednotu země.

Jednotka politická utvořena z Moravy zasáhnutím německých králů. Bylo starou politikou rodu hohenštaufského v Německu, rozdělit v příhodnou dobu všechna větší vévodství. Politika ta zasáhnouti měla i české vévodství, a měla býti z něho utvořena dvě knížectví světská (Čechy a Morava) a dvě duchovní (pražské a olomoucké biskupství). A tak ve sporu mezi knížaty Bedřichem a Konrádem Ottou 1182 Morava od českého vévodství oddělena a utvořena jako říšsko bezprostřední markrabství. Dlouho ovšem na tom poměru nezástalo. Již smlouvou knínskou (1186) fakticky pomíjí nový státoprávní poměr a obnovuje se starý. Za krátkou dobu trvání bezprostředního markrabství jeví se rozdíl státoprávního poměru proti starší době pouze v tom, že Konrád Otto bral léno přímo od císaře a že 1184 sám jmenoval biskupa olomouckého. Ovšem nezanikly hned rokem 1186. úplně všechny následky říšské bezprostřednosti Moravy. Jich zbytky se vysvětluje význačnější postavení pozdějšího markrabího Vladislava a udělení zvláštního říšského privilegia Moravě roku 1212.

Ostatně se zdá, že koncem XII. století na čas oživla i některá údělná knížectví, neboť poslední zmínky o nich jsou z let 1200—1201, kdy konečně definitivně mizí údělná knížata na Moravě. Od té doby trvá Morava jako politická a správní jednotka již nepřetržitě.

Na složení českého státu se tím mnoho nezměnilo. Jednotná Morava byla nyní stejně jeho součástí, jako před tím úděly moravské. Českému státu celému říkalo se nyní od konce XII. století království české (regnum Bohemiae), při čemž ovšem neužívalo se tohoto označení jen pro území, nýbrž i ve smyslu přeneseném jako protikladu proti králi (rex) ve významu státu (reich) či říše české. V jejím čele byl český král, a zevně tvořila jak vůči Německu, tak i vůči ostatní cizině jednotku králem representovanou. Znakem českého státu byl od doby Přemysla II. bílý dvouocasý lev korunovaný v červeném poli.

Morava nebyla však v českém státě vždy bezprostřední, nýbrž mívala dosti často zvláštního markrabího, některého

mladšího člena rodu vládnoucího. Tak byli markrabími Vladislav (1197—1222), Vladislav II., syn Přemysla I. (1224—1227), jeho bratr Přemysl (1227—39), Vladislav III., syn Václava I. (1246—7) a konečně téhož bratr Přemysl (1247—53). Po nastoupení Přemysla II. na trůn český nastává delší bezprostřední vláda králů českých na Moravě.

Z moci markrabí moravských bývaly některé částky Moravy vylučovány. Tak bylo Břeclavsko 1222—36 ustanoveno na výživu druhé manželky Přemysla I. a po její smrti ponecháno vnuku jejímu Oldřichovi Korutanskému až do jeho smrti (1269). Za Přemysla II. zase na Opavsku důchod měl Mikuláš, legitimovaný jeho levoboček, a po pádu Přemyslově vdovský plat tam měla i vdova jeho Kunhuta. Mikuláš I. Přemyslovec držel se se střídavým štěstím i za Václava II. Kdežto však Břeclavsko později zase úplně splynulo s Moravou, na Opavsku položen tu základ k novému knížectví, jehož formální zřízení provedeno ovšem o něco později.

Také biskup olomoucký se svými statky měl na Moravě zvláštní postavení. Jeho stará privilegia znova jsou potvrzována, statky zvláště za biskupa Brunona rozšířeny a lenním způsobem uspořádány. Biskupové považovali se za česká knížata a svůj poměr za lenní (1268). K formálnímu vyloučení jich z Moravy došlo však také teprve později.

Přemyslovští markrabí byli k panovníkům českým v úplně týchž poměrech, jako stará údělná knížata. Zůstává tedy i nadále pouto rodové a pouto jednotného království českého. Vláda markrabat není dědičná, končí smrtí nebo dosednutím na trůn český. Morava vracela se tím do bezprostředního panství českého. Zvláště třeba vytknouti, že markrabata přemyslovská nebyla k českým králům v žádném poměru lenním. Za Vladislava I. jest ještě v živé paměti doba říšské bezprostřednosti, ze které zůstaly za něho některé státoprávní prvky, zvláště udělení zvláštního privilegia moravského (1212), ač i privilegium české má pro Moravu svůj význam. Jako členové rodu přemyslovského markrabata jsou říšskými knížaty a mají titul *illustris*. Jinak oprávnění jich shoduje se s mocí údělných knížat, lišíc se pouze větším územím od nich.

Markrabata neměla sice pevného a trvalého sídla, měla však svůj dvůr. Na něm připomínají se komorník, stolník, číšník, kuchmistr a maršálek. Vedle toho byla tu řada dvorských kaplanů. Z úřadu maršálka markrabího vytvořil se koncem XIII. století úřad zemský. V soudnictví zastupoval markrabího hofrychtář. Kancléřství moravské spojeno jako čestná hodnost s proboštvím olomouckým. V čele vlastní kanceláře markrabské stál protonotář. Pro finance byl komorník a zástupce jeho podkomoří. Řada lovčí a lesníků dvorských doplňovala tehdejší

dvůr. Také markraběnka měla svůj zvláštní dvůr. Oba dvory, mimo hořrychtěře a komoru, zanikaly, nebylo-li na Moravě zvláštního markrabího.

Dvorští úředníci dohromady tvořili jádro rady, kde k nim přistupovali také ještě předáci zemští (preláti a šlechtici). S radou tou se radil markrabí, když chtěl a považoval to za vhodné. V tomto zcela primitivním a nesorganiso vaném sboru spočíval také na Moravě základ k pozdějšímu zemskému soudu, radě zemské a sněmu. K přesnému rozvrstvení těchto orgánů došlo však teprve později. V době markrabat přemyslovských vykonávaly dvorské sjezdy úředníků a předáků všechny tyto funkce. Vedle porad konány tu i soudy, zvláště o svobodný šlechtický majetek. Tyto dvorské schůze zůstaly i v době bezprostřední vlády, konány isouce pod předsednictvím komorníka zemského. Pevného sídla pro ně nebylo. Byly konány v sídlech krajských soudů tehdejších. Neboť Morava se dělila od konce XII. stol. na řadu krajů, v nichž až do konce XIII. století vykonávali nižší správu zvláštní úředníci a soudnictví cudy krajské. Na nich soudili úředníci za přísednictví šlechty krajské.

V těchto soudních a správních sborech vtěleno bylo v této době vše, co obmezovalo markrabího. Jinými slovy, bylo to jádro stavů, které zvláště v bouřlivých dobách po smrti Přemysla II. a po vymření rodu přemyslovského se rozvinulo, třebaž všechno jeho oprávnění spočívalo stále ještě jen a jedině na právu obyčejovém.

Vláda přemyslovských markrabat přináší na Moravu také právo lenní a koloniaci. Právo lenní nenabylo na vlastní Moravě, nehledíme-li k statkům biskupa olomouckého, příliš velkého významu, ač byla léna tehdy rozstříknuta po celé zemi. Rychle vyvinuvší se stavovství zabránilo přílišnému proniknutí žvlů lenních. Za to koloniac podstatně změnila na Moravě ráz usídlení a života. K původnímu českému obyvatelstvu přivedla do severního a jižního pruhu pohraničního, do některých ostrovů a většiny měst Němce, urychlila přeměnu dosavadního hospodářství naturálního v peněžité, rozmnožila počet vsí a založila města, a také hospodářství na velkostatku vtiskla nový ráz, obmezujíc dvory ve prospěch selských činžovních statků.
(Dokončení příště.)

Výklad a kritika rakouských řádů habilitačních.

František Weyr.

(Pokračování.)

b) Část formální. (Řízení habilitační.)

I. O žádosti habilitační rozhoduje v první instanci sbor profesorský oné fakulty (vysoké školy technické), na které se